

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1335150/3

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב הראשי לישראל הרב דוד ברוך לאו – נשיא, הרב אליעזר איגרא, הרב מיכאל עמוס

המערערת: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד יובל בדיחי)

נגד

המשיבה: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד שרון ליכטפטרין)

הנדון: סגירת תיק צוואה שלכאורה אינה כדין תורה, נוכח התנגדות היורש לפי דין תורה לקניין שיכשירנה, ללא פסיקה על בטלותה וללא מתן צו ירושה

פסק דין

לפנינו ערעור על החלטות בית הדין האזורי לסגירת התיקים בעניין הצוואה והירושה. הערעור התקבל לאחר שבבקשה לעיון מחדש הועמדו הדברים על דיוקם, ששני הצדדים קיבלו את סמכות בית הדין בתיק קיום הצוואה וכן כי לא מתקיים דיון בערכאה אחרת על שאלה זו, ולפיכך יש למערער זכות ערעור לדון בערעורו.

לפיכך, קודם הבאת טענות הצדדים נביא את המסכת העובדתית המדויקת שהייתה בבית הדין כדי לבחון את טענות הצדדים ואת החלטות בית הדין האזורי שהחליט על סגירת התיקים.

העובדות והחלטות בית הדין האזורי

[אלמוני] ז"ל ציוה בצוואה את רכושו לאשתו [אלמונית]. בני הזוג היו הורים לשני בנים [פלמוני] ו[פלונני], ול[פלונני] בת ושמה [פלוננית]. [אלמוני] נפטר, וביום כ"ד בניסן התשס"ז (12.4.2007) כתבה [אלמונית] צוואה שבה הורישה את כל רכושה לבנה [פלמוני] ולנכדתה [פלוננית] בת [פלונני]. [אלמונית] נפטרה ביום י"א בתמוז התשע"ט (14.7.2019).

הבן [פלמוני] הגיש בקשה לבית הדין הרבני למתן צו לקיום הצוואה, והצהיר שמסר הודעה על כך לנכדה [פלוננית].

בפרוטוקול הדיון הראשון שהתקיים ביום ט' בשבט התש"ף (4.2.2020) הופיעו המבקשים [פלמוני] ו[פלוננית], ובו נאמר בפרוטוקול כך:

הופיעו המבקשים [פלמוני] ו[פלוננית] [...]

[פלונני] לא מקבל הוא ביקש שחלקו בצוואתו יירשם על שם [פלוננית]. אם הוא היה מופיע בית הדין הוא היה אומר מילה במילה מה שאמרנו.

[פלונני] שתי בנות ו[פלוננית] מקבלת. שם הבת השנייה [פלמונית] והיא מודעת לכל המתרחש.

בית הדין: אנחנו נבדוק במחלקה המשפטית האם צריך את אישורו של [פלונני] לקיום צוואה [...]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המבקשים מקבלים קניין כדין.

ביום י"ז בשבט התש"ף (12.2.2020) נתן בית הדין החלטה האומרת:

בהתאם להנחיית המחלקה המשפטית שליד בית הדין, על הבן [פלונני] להופיע בבית הדין ולקבל סמכות בית הדין.

כמו כן, אם הבן [פלונני], יקבל סמכות בית הדין לדון בצוואה, יהיה עליו לקבל בקניין בהתאם לצוואה.

בהחלטה מיום י' בסיוון התש"ף (2.6.2020) כותב בית הדין:

התקבלה בקשת מר [פלונני], היורש החוקי של המנוחה הגברת [אלמונית], בבקשתו מביע מר [פלונני] התנגדות לקיום צוואת המנוחה מהנימוקים שבבקשתו. לפיכך מבקש שלא להיעתר לבקשה לקיום צוואה וליתן צו ירושה רגיל, לטובת היורשים החוקיים.

בהחלטה מכ"ט באב התש"ף (19.8.2020) הבהיר בית הדין את דבריו לצדדים:

לאחר העיון הנוסף בתיקים בית הדין מבהיר כדלהלן:

מר [פלונני] הוא היורש לפי ההלכה אף שאינו מוטב בצוואה, לפיכך היות שבית הדין נדרש להכריע אודות כשרותה או איכשרותה של הצוואה על פי החוק, על כן טרם קביעת מועד לדיון, על מר [פלונני] להתייצב בבית הדין ולבצע אקט הלכתי של 'קניין' כי ככל שיוכרע כי הצוואה תקפה כדין הוא מקנה את חלקו בעיזבון הוריו המנוחים ל[פלמוני] ו[פלונני].

הנימוק לכך הוא: הואיל ומר [פלונני] הוא היורש ההלכתי ומאידך גיסא הצוואה אינה ערוכה על פי הדרישות ההלכתיות, לפיכך, כדבר שבשגרה במקרים אלו, מתבצע אקט הלכתי של 'קניין' ובו היורש ההלכתי 'מקבל קניין' המכשיר את הצוואה גם לפי ההלכה.

לאור זאת כאמור: תנאי מקדים לקיום דיון הוא ביצוע 'קניין' של היורש ההלכתי, מר [פלמוני] כבר ביצע זאת בדיון שהתקיים בתאריך ט' בשבט התש"ף (4.2.2020), ומר [פלונני] טרם ביצע זאת. בהיעדר פעולת 'קניין' מצד מר [פלונני] שהוא כאמור היורש ההלכתי, בית הדין לא יוכל לדון בבקשה לקיום צוואה לאור האמור בסעיף 155 לחוק הירושה.

בפרוטוקול הדיון שהתקיים ביום י"ז בכסלו התשפ"א (3.12.2020) בו התייצבו לפני בית

הדין [פלונני], [פלונני], ו[פלמוני] ובאי הכוח, נכתב:

בית הדין: בפנינו מונחות תביעות לביטול צוואת המנוחה [אלמונית].

עו"ד בדיחי: צוואות המנוחים.

בית הדין: היות ש[פלונני] לא הופיע מעולם לפנינו והוא מבקש שבית הדין ידון בנושאים, לפיכך נקבל ממנו כעת קניין: הבן [פלונני] מתחייב בקניין מעכשיו לקבל עליו סמכות בית הדין ולהקנות לצורך ביצוע כל החלטה שתינתן על ידי בית הדין בנוגע לצוואות.

עו"ד בדיחי: התקבלו סמכות וקניין משאר היורשים על שני התיקים?

בית הדין: כן.

בהחלטה מיום י"ב בטבת התשפ"א (27.12.2020) כתב אב בית הדין כך:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בתאריך י"ז בכסלו התשפ"א (3.12.2020) התקיים דיון בהתנגדות מר [פלונני] לקיום הצוואה של המנוחה [אלמונית]. בדיון נשמעה התנגדותו של מר [פלונני] ותגובתה של המוטבת בצוואה הגברת [פלוננית], כמפורט בפרוטוקול הדיון. לאור האמור מחליט בית הדין: על מנת שבית הדין יוכל להוציא פסק דין שיהיה בר תוקף הן על פי ההלכה והן על פי החוק, על מר [פלונני] להופיע בבית הדין ולעשות קניין פעם נוספת, כאשר בקניין זה יצהיר באופן ברור מר [פלונני] שהוא מקנה את חלקו בעיזבון לטובת [פלוננית] במידה ולאחר בירור בית הדין יגיע למסקנה שאכן הצוואה שרירה. על מר [פלונני] להודיע לבית הדין בהקדם כפי האמור לעיל, על מנת שבית הדין יוכל להמשיך את הטיפול בתיק.

ביום י"ט בטבת התשפ"א (3.1.2021) שלח [פלונני] בקשה לבית הדין ובה טען כי מאחר שקיבל עליו את סמכות בית הדין, והדבר מקנה לבית הדין סמכות לפסוק על פי דיני התורה בירושה, אינו מבין את בקשת בית הדין שיקבל עליו בקניין להקנות את חלקו בצוואה למוטבים.

למוחרת, ביום כ' בטבת התשפ"א (4.1.2021), השיב לו בית הדין בהחלטתו:

כידוע, הקניינים שנעשים בפני בית הדין לצורך מתן צו לקיום צוואה הם לא כדי לפסוק על פי דין תורה – לצורך כך אין צורך בקניין כפי שטוען בצדק בא כוח המתנגד. הקניינים נעשים כדי שבמידת הצורך בית הדין יוכל להוציא לפועל את מה שחלותו היא רק לפי החוק כדי שיוכשר גם על פי דין תורה, וזאת כמובן למנוע התנגשות בין ההלכה לחוק.

לאור האמור בית הדין מבהיר:

אכן נעשה קניין בפני בית הדין במועד הדיון בתאריך י"ז בכסלו התשפ"א (3.12.20) וההצהרה שנאמרה בשעת הקניין על ידי המתנגד כפי שמצוטט בפרוטוקול היא כדלקמן: "הבן [פלונני] מתחייב בקניין מעכשיו לקבל עליו סמכות בית הדין ולהקנות לצורך ביצוע כל החלטה שתינתן על ידי בית הדין בנוגע לצוואות."

בהתאם להצהרה הנ"ל כתב בית הדין את החלטתו בתאריך י"ב בטבת התשפ"א (27.12.2020): מאחר שנוסח הצהרה הנזכר אינו מאפשר לבית הדין להוציא פסק דין שיהיה משולב הן על פי דין תורה והן על פי החוק, לכן פנה בית הדין בהחלטתו מתאריך י"ב בטבת התשפ"א (27.12.2020) למתנגד להופיע בפני בית הדין לעשות קניין נוסף כאשר עם הקניין הוא מצהיר בהתאם לנוסח הנזכר בהחלטה.

[פלונני] המתנגד לקיום הצוואה שב וביקש לדון על פי דיני התורה בלבד, ולאור זאת החליט בית הדין על סגירת התיקים של קיום הצוואה וההתנגדות לצוואה, וכך כתב ההרכב מלא של בית הדין בהחלטתו מיום ז' בתמוז התשפ"א (17.6.2021):

בהתאם להחלטה מתאריך י"ב בטבת התשפ"א (27.12.2020) הופיעו המבקש מר [פלונני] ובא כוחו לקבלת קניין בבית הדין. להלן מפרוטוקול הדיון:

הופיע המבקש מר [פלונני] ובא כוחו עו"ד בדיחי והזדהה בפני בית הדין.

בית הדין: עליך לקבל בקניין, שאתה מקנה בקניין גמור מעכשיו מהעיזבון המגיע לך מאימך "אם ייפסק הן על פי חוק או על פי דין כי מגיע לבתי [פלוננית] אני מקנה לה זאת מעכשיו ומודה ששייך לה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"כ המבקש: אנו מסכימים שהקניין יהיה רק לפי הדין ולא לפי חוק הירושה, זה חלק מהקניין.

בית הדין: הקניין היה הן על פי דין והן על פי חוק.

ב"כ המבקש: בשביל החוק יש לנו בית המשפט.

בית הדין: נרשם שאתה רוצה פסיקה רק לפי ההלכה ותינתן החלטה.

בית הדין מבהיר כדלהלן: לבית הדין סמכות בהתאם לסעיף 155 לחוק הירושה, למתן צו ירושה או צו קיום צוואה. בנוסף, בהתאם לסעיף זה, מוסמך בית הדין לנהוג לפי הדין הדתי הנוהג בו. במקרה זה, קיימת צוואה תקפה מבחינה חוקית כאשר המבקש אינו מוטב בצוואה זו, בפני בית הדין לא הוצגה כאמור כל עילה חוקית לביטול הצוואה מאותן העילות המנויות בחוק והמצויות בפסיקה.

אין מקום להידרש לנימוקי המורשים בשאלה מדוע מצאו לנכון להעביר את חלקו של המבקש בעיזבון לטובת בתו [פלונית], שכן שאלה זו אינה רלוונטית לכשרותה של הצוואה אשר כל הצדדים בתיק הסכימו שנערכה מרצון וללא כפייה.

לפיכך, בקשת בא כוח המבקש בתיק קיום הצוואה לקיום דיון והבאת עדים נדחית, שכן לא הוצגה בדל הוכחה לפסילת הצוואה מהפן החוקי, על כן דיון זה הינו דיון סרק.

מאידך גיסא: המבקש הינו יורש על פי ההלכה ואינו מסכים לוותר על חלקו המגיע לו לפי ההלכה גם אם לפי הוראות הצוואה אין לו חלק בעיזבון.

עולה מהאמור כי המבקש מתנגד להעביר את חלקו ההלכתי לידי היורש המוטב בצוואה. אין זה המקום לשאלה המוסרית בדבר התנהלות בתו של המבקש [פלונית] כלפי אביה – זו שאלה שאינה בתחום אחריותו של בית הדין. מאידך גיסא, בהתאם לסעיף 155 (ג) לחוק הירושה, רשאי בית הדין לנהוג לפי הדין הדתי, משכך, בית הדין מודיע כי הוא סוגר את התיק ואינו נותן צו קיום צוואה כמבוקש, לאור התנגדות היורש ההלכתי להעביר את חלקו ליורשת החוקית על פי הצוואה ובית הדין מנוע ממתן צו לקיום הצוואה, הואיל והיא פסולה על פי ההלכה.

לאור האמור מחליט, בית הדין כדלהלן: המזכירות תסגור את תיקי קיום הצוואה של הורי המבקש – [אלמוני] ו[אלמונית] – וכן את תיק ההתנגדות לקיום הצוואה.

בכך נסגר תיק קיום הצוואה וההתנגדות לה.

תיק הירושה

כעבור חודש ויותר, ב"ח באב התשפ"א (27.7.2021), הגיש [פלונית] בקשה למתן צו ירושה.

לאור תמיהת האפוטרופוס הכללי שביקש הבהרה מדוע נפתח תיק צו ירושה כאשר ישנו תיק קיום צוואה, הבהיר המערער בתגובה שנמסרה לבית הדין שמאחר שבית הדין פסק שהצוואה פסולה מדיון תורה וסגר את התיק, הרי שבמצב שהצוואה נפסלה יש לחזור ולתת צו ירושה.

בית הדין, בהחלטתו, הפנה את תגובת [פלונית] לאפוטרופוס וביקש את הסכמת [פלונית] לסמכות בית הדין כ'נוגעת בדבר' לפי הצוואה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המערער שלח לבית הדין כי מאחר שבית הדין הורה שהצוואה פסולה, הרי שמשעה זו אין המוטבת בצוואה נחשבת 'נוגעת בדבר'. המשיבה לעומת זאת טענה בתשובתה לבית הדין כי בית הדין לא פסק לפסילת הצוואה, ואדרבה הכריע שהיא כשרה לפי החוק, ורק בהעדר קניין נוסף מצד המערער סגר את תיק קיום הצוואה. משנסגר תיק קיום הצוואה על ידי בית הדין ולא הוגש ערעור במועד על סגירת התיק, הרי שזו החלטה חלוטה ואין הסכמתה לסמכות בית הדין ממשיכה לתיק חדש.

בתאריך [מוצאי שבת] י"ג באלול התשפ"א (21.8.2021) החליט בית הדין בהרכב מלא:

התקבלה תגובת הגברת [פלונית], המוטבת בצוואת המנוחים [אלמוני] ו[אלמונית] ז"ל, מביעה התנגדות לסמכות בית הדין בתיק צו הירושה, מהנימוקים שבתגובתה. בית הדין מבהיר כי בהחלטה האמורה מתאריך ג' באלול התשפ"א (11.8.21), נקבע כדלהלן:

הואיל וקיימת צוואה בה מוטבת גם בתו של המבקש, הגברת [פלונית], לפיכך הינה במעמד משפטי של 'נוגע בדבר', ובסעיף 155 לחוק הירושה נקבע כי יש צורך לקבל הסכמה בכתב של כל הצדדים הנוגעים בדבר על כן חובה על בית הדין לקבל את הסכמתה לצורך קבלת סמכות למתן צו ירושה.

הואיל ו[פלונית], שהיא כאמור במעמד משפטי של 'נוגע בדבר', מתנגדת לסמכות בית הדין, אין לבית הדין סמכות לדון בבקשה למתן צו ירושה. לאור האמור מחליט בית הדין כדלהלן:

א. המזכירות תסגור את תיקי הירושה על שם המנוחים [אלמוני] ו[אלמונית] ז"ל.

ב. עותק מההחלטה יועבר לאפוטרופוס הכללי.

על פסקי דין אלו הוגש ערעור המערער.

טענות המערער

- א. שני הצדדים קיבלו את סמכות בית הדין בקניין.
- ב. בית הדין מוסמך לדון בצוואות וירושות על פי דין תורה, ולפיכך הוא חייב לעשות כן מדין תורה.
- ג. המערער לא התנגד לסמכות בית הדין, אלא אדרבה תבע שבית הדין יפסול את הצוואה לפי דין תורה, כאשר בית הדין אכן אישר שלדעתו הצוואה פסולה מדין תורה.
- ד. לאחר שבית הדין חיווה דעתו שהצוואה פסולה על פי דין תורה, הרי שהוא מוסמך וחייב לפסוק על ביטול הצוואה ואין לזה צורך בקניין נוסף לקיום הצוואה.
- ה. אין מקום לטענת המשיבה כי קיבלה את סמכות בית הדין לדון רק לפי החוק ולא לפי דין תורה מפני שהייתה מיוצגת, החוק קובע במפורש שבית הדין מוסמך לפסוק לפי דין תורה, והיא לא סייגה את קבלת הסמכות.
- ו. אין אפשרות לחזור מקבלת סמכות בית הדין, גם כאשר נפסלת הצוואה ובית הדין מחויב לפסוק כדיני הירושה בדין תורה.
- ז. בית הדין אינו יכול לומר כי המערער לא הכיר בסמכות בית הדין בסירובו לעשות הקנאה שתאפשר קיום הצוואה הכשרה בחוק, ועמידתו על שדי כמה שהקנה כדי לפסוק על פי דין תורה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ח. מי שמקבל את סמכות בית הדין בתיק קיום צוואה הרי הוא כמי שמקבל את סמכות בית הדין גם לגבי צו ירושה במקרה שתיפסל הצוואה, ולכן אין מקום לקבל לאחר מכן את ההתנגדות לסמכות הירושה.

ט. סגירת התיק ללא החלטה על צו ירושה או בהחלטה שאינה מסיימת את ההליך לא מבטלת את קבלת סמכות בית הדין, והפנייה לרשם לפני סיום ההליכים בבית הדין אינה פוגעת בחובת בית הדין לדון במה שהוסמך לו.

י. המערער סבר כי בית הדין ממתין לפתיחת תיק ירושה ולכן לא ערער על החלטת בית הדין.

טענות המשיבה

א. בית הדין קבע כי הצוואה כשרה על פי החוק, ומשלא התקבל קניין נוסף מהמערער שלדעת בית הדין היה נחוץ לא פסק לקיום הצוואה וסגר את התיק. המערער לא ערער על סגירת התיק והחלטה חלוטה.

ב. משנסגר את התיק פנתה המשיבה לקיום צוואה בפני הרשם.

ג. המערער יודע כי המוריש לא רצה להוריש לו מאומה, ולא ראוי כי יפתח תיק ירושה לעבור על רצון המצווה.

דיון והכרעה

הערעור שלפנינו נוגע לשני תיקים שונים שבית הדין החליט לסוגרם.

התיק המאוחר שבהם הוא תיק הירושה שפתח המערער ושנסגר בשל התנגדות המשיבה לסמכות בית הדין. המערער טוען כי כיוון שהמשיבה הסכימה בתיק הראשון שפתחה, תיק קיום הצוואה, לסמכות בית הדין הרי ששוב אינה יכולה לומר שהיא אינה מסכימה לסמכותו לדון בצו הירושה.

אומנם לכאורה כאשר בית הדין סוגר את התיק הראשון ומסיים את טיפולו בתיק, הרי שבזה תמה הסמכות שקיבל לדון בו. זאת ועוד, לטענת המשיבה ההחלטה על סגירת התיק נעשתה בהחלטה שהמערער לא ערער עליה במועד ולכן היא חלוטה ולא ניתנת לערעור בערעור זה.

על כך טוען המערער שתי טענות האחוזות זו בזו: האחת, כי כיוון שהתיק הסתיים באמירה מפורשת שהצוואה אינה כשרה לפי דין תורה הרי היה על בית הדין לתת צו ירושה. לכן סגירת התיק – משמעותה הקפאת התיק עד לפתיחת תיק ירושה, ולכן הסמכות של בית הדין עדיין קיימת. והשנייה, כי בית הדין, לפי סמכותו בחוק לדון דין תורה, היה צריך לסיים את התיק בהחלטה ברורה לפסילת הצוואה, ואין משמעות להיותה כשרה לפי החוק, לכן ההוראה לסגירת התיק ללא פסילת הצוואה בהחלטה סופית והשאר האפשרות לדיון בצוואה בערכאה אחרת לפי החוק – נוגדת את ההלכה ואת החוק. על כך הוא מערער ולטענתו הסמכות עדיין נתונה לבית הדין בלבד.

היות שסגירת התיק השני והקביעה כי אין סמכות לבית הדין נובעות מהחלטת בית הדין בתיק הראשון, עלינו לבחון תחילה את פשר סגירת התיק הראשון בהחלטת בית הדין האזורי ועל ידי כך להבין מדוע לא ניתנה החלטה ואם הסתיים התיק או 'הוקפא' וכן את אפשרות הערעור על החלטה זו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לצורך הבנת החלטת בית הדין על סגירת תיק קיום הצוואה עלינו לשוב ולבחון את אשר אירע בו.

את הבקשה לקיום הצוואה הגיש היורש והמוטב בצוואה מר [פלמוני]. בדיון הופיעה גם הנכדה, הגב' [פלונית], ויחדיו ביקשו הם לקיים את הצוואה כשלטענתם אין התנגדות אליה מצד [פלונית], דבר שהתברר שאינו נכון. בדיון ראשוני התבקשו הם לקבל גם 'בקניין' את סמכות בית הדין לקיום הצוואה. בהחלטה לאחר הדיון הזמין בית הדין את הבן [פלונית] לקבל את סמכות בית הדין לגבי הצוואה, והבהיר כי אם הוא יסכים לסמכות בית הדין לדון בצוואה יהיה עליו "לקבל בקניין בהתאם לצוואה". כבר כאן ברור כי בית הדין סבר שהצוואה מנוסחת לפי החוק ולא לפי דין תורה, ולכן הבהיר שלא די ש[פלונית] יקבל את סמכות בית הדין, אלא יהיה על [פלונית] לקבל קניין – להקנות את חלקו ההלכתי בהתאם לצוואה, שהרי אם הצוואה ערוכה לפי דין תורה אין צורך בקניין מן היורש לקיום הצוואה.

נבהיר את דברי בית הדין:

על פי סעיף 155 לחוק בית הדין הדתי מוסמך לדון בצוואה גם לפי החוק וגם לפי החוק הדתי. כאשר באו לפניו אנשים המבקשים ממנו לפסוק על פי סמכותו בדרך א', בית הדין לא מצא לנכון לפסוק להם בדרך ב', שברור לו שלא היו מודעים לה. במקרה שלנו ביקשו [פלמוני] ו[פלונית] לקיים את הצוואה, שלדעת בית הדין ערוכה לפי החוק ולא לפי דין תורה, ובית הדין הבהיר שניתן לבצע את בקשתם ולאשר לפי החוק אבל רק בהקנאה של [פלונית] על חלקו ההלכתי.

גם [פלונית] כשפתח תיק להתנגדות לצוואה, לא ביקש את חלקו ההלכתי ולדון על פי הדין הדתי, אלא הביע באמצעות בא כוחו הראשון התנגדות לצוואה רק מבחינה חוקית וטען שהיא נכתבה למראית-עין בלבד, ובלשונו:

[...] הצוואות נושא הליך זה הן צוואות שאין להן תוקף, הן צוואות למראית עין, בלתי-חוקיות, בלתי-מוסריות ונוגדות את טובת הציבור, ולכן אין להורות על קיומן [...]

המתנגד מוכן לקבל עליו את סמכות בית הדין הנכבד לדון בעניין עזבונם ורכושם של המנוחים.

מטעם זה שב בית הדין והבהיר את דבריו באר היטב בהחלטה נוספת מיום כ"ט באב התש"ף (19.8.20) שהיות שמדובר בצוואה שאינה ערוכה לפי דין תורה אלא לפי החוק, ולפי המבקשים והמתנגד הדיון אמור להיות לפי החוק ולא לפי ההלכה, לכן ללא הקנאת חלקו של היורש לזוכה בצוואה לא ידון בית הדין בקיום הצוואה או באי-קיומה. ובלשונו של בית הדין האזורי:

לאחר העיון הנוסף בתיקים בית הדין מבהיר כדלהלן:

מר [פלונית] הוא היורש לפי ההלכה אף שאינו מוטב בצוואה. לפיכך, היות שבית הדין נדרש להכריע אודות כשרותה או אי-כשרותה של הצוואה על פי החוק, על כן טרם קביעת מועד לדיון, על מר [פלונית] להתייצב בבית הדין ולבצע אקט הלכתי של 'קניין' כי ככל שיוכרע כי הצוואה תקפה כדין הוא מקנה את חלקו בעיזבון הוריו המנוחים ל[פלמוני] ו[פלונית].

הנימוק לכך הוא: הואיל ומר [פלונית] הוא היורש ההלכתי ומאידך גיסא הצוואה אינה ערוכה על פי הדרישות ההלכתיות, לפיכך, כדבר שבשגרה במקרים אלו, מתבצע אקט הלכתי של 'קניין' ובו היורש ההלכתי 'מקבל קניין' המכשיר את הצוואה גם לפי ההלכה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לאור זאת כאמור: תנאי מקדים לקיום דיון הוא ביצוע 'קניין' של היורש ההלכתי, מר [פלמוני] כבר ביצע זאת בדיון שהתקיים בתאריך ט' בשבט התש"ף (4.2.2020), ומר [פלמוני] טרם ביצע זאת. בהיעדר פעולת 'קניין' מצד מר [פלמוני] שהוא כאמור היורש ההלכתי, בית הדין לא יוכל לדון בבקשה לקיום צוואה לאור האמור בסעיף 155 לחוק הירושה.

כלומר: בית הדין ראה לפניו אנשים שבאו לקיים צוואה שהיא ערוכה מבחינה חוקית ולא לפי ההלכה וברור שהם אינם מעוניינים לקיים את דין הירושה הדתי שלפיו הצוואה לא קיימת, אלא באו בשעריו בבקשה שיפסוק להם לפי החוק. לכן מלכתחילה הודיע שלא ידון בתיק ללא הקנאת חלקו של היורש.

טענת המערער בערעורו היא שהיה על בית הדין לסמוך את ידיו על נוסח החוק, לנצל את חוסר בקיאותם של המבקשים ושל המתנגד ולומר להם שכיוון שבבקשתם קיבלו את סמכות בית הדין לקיום הצוואה, ולפי החוק בית הדין מוסמך לפסוק לפי דין תורה, ממילא הוא מודיע להם שלפי דין תורה הצוואה בטלה והירושה תעבור ליורשים ההלכתיים. אלא שבית הדין החליט, ובסמכותו להחליט כך, כי כאשר באים לפניו אנשים המבקשים ממנו קיום צוואה לפי החוק, אין זה נכון להטעותם ולפסוק להם בדרך של דין תורה שאינה מוכרת להם, אלא להודיע להם שאין אפשרות לבית הדין לפסוק לפי החוק אלא על ידי הקנאת חלקים.

מדוע אין בית הדין חייב לפסוק להם לפי דין תורה שהצוואה בטלה כטענת המערער, והרי בהימנעותו מכך לכאורה בית הדין מניח להם לגזול את היורש?

הטעם הוא שאף שבית הדין ראה שהצוואה אינה ערוכה לפי דין תורה, מכל מקום אין בבקשה לקיום צוואה לפי החוק או בהיענות בית הדין לבקשה משום עבירה על הדין הדתי, שבית הדין מחויב לו מדין תורה: כאשר כל הצדדים מסכימים ובוודאי כשעושים הקנאה על כך פשוט הדבר שאין בזה עבירה על דין התורה. אך גם כאשר צד אחד מתנגד לדון לפי החוק עדיין אין בית הדין חייב לכפות את דעתו מפני שישנם פוסקים הסוברים שצוואה הכשרה לפי החוק – יש לקיימה גם לפי ההלכה. העניין ונתבאר באחרונים ובפד"רים רבים ואין כאן מקום להאריך. ובחור"ל, שאין בתי דין רבניים, רוב הציבור הדתי סומך על הכרעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל לכתוב ולקיים צוואות הכשרות לפי החוק ואינו רואה בכך גזל, עיין בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן קד):

אך בעצם מסתבר לעניות דעתי שצוואה כזו שודאי יתקיים כדברי המצוה
בדינא דמלכותא אין צריך קנין, שאין לך קנין גדול מזה. וממילא כיון שאין
צריך קנין, מועיל מדינא אף נגד היורשין אף שהוא מתנה לאחר מיתה.

יתרה מזו, במקרה שלפנינו נכתב בצוואה שקיבלו קניין מהמצווים לפי האופן המועיל בדיני ישראל, ובלשון הצוואה "קנינו על פי דיני ישראל בקניין גמור אנב סודר בצורה המועילה ביותר מהמצוה", לכן סביר שאפשר היה, גם מבחינה הלכתית, להכשיר את הצוואה ולנהוג לפי מעמדה החוקי, שהרי המצווה 'ארכבה אתרי רכשי'. לפיכך, בית הדין שידע שהצדדים לא באו לבקש ממנו לפסול את הצוואה שאינה ערוכה כדין תורה אלא אדרבה ביקשו לקיימה – וגם המתנגד ביקש לפוסלה רק לפי החוק ולא מפני שאינה ערוכה כהלכה – כדי לדון בקיום או בפסילה לפי החוק, הורה בית הדין [פלמוני] לאפשר את קיום הצוואה לכל הדיעות ולקבל קניין על כך.

נמצא שבית הדין הבהיר את עמדתו ואת התנאים לדיון בצוואה על פי החוק היטב כבר לפני תחילת הדיון.

כאמור, בכתב ההתנגדות של [פלמוני] לא הוזכר נושא כשרותן ההלכתית של הצוואות. רק בדיון הראשון בהתנגדות, משהצטרף עו"ד בדיחי, הבקי בהלכה, העלה הוא בנוסף לטענות על

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חוקיות הצוואות שלטענת [פלוגי] נכתבו למראית-עין, גם את הטענה שהצוואות פסולות לפי דין תורה. בא כח המבקשים הדגיש מייד כי טענה זו מועלה בפעם הראשונה. לאחר מכן באותו דיון נשמעו הטענות לגבי חוקיות הצוואות. בית הדין דחה את הטענה החוקית שהצוואות נכתבו 'למראית-עין' ולא קיבל את הטענה הזו לביטול הצוואה מבחינה חוקית, אך כמובן הסכים לדברי עו"ד בדיחי ולמה שהבהיר בית הדין מתחילה שלדעת בית הדין הצוואה אינה ערוכה לפי ההלכה, אך כפי שהדגיש הוא מקיים רק דיון חוקי ולא הלכתי ולכן ביקש קניין המועיל לדיון חוקי.

משעמד המערער על דעתו כי הוא מוכן רק לדין תורה, ולא להקנאה שתאפשר לבית הדין לדון בקיום חוקי של הצוואה, הרי שלפני בית הדין היו המבקשים שביקשו לדון רק לפי החוק ולא לפי ההלכה והמתנגד שעכשיו החל מבקש לדון רק לפי ההלכה. מסיבה זו הודיע בית הדין, כפי שהבהיר מתחילה, שהוא אינו דן בבקשת המבקשים לקיים את הצוואה בדרך המנוגדת לבקשתם ולהוראות בית הדין וסוגר את התיק.

יצוין כי האפשרות שהאנשים הפונים לבית הדין הרבני למתן צו ירושה או לקיום צוואה לא בהכרח יודעים כי דין תורה שונה מן החוק, עמדה כבר בעת חקיקת החוק, ונכתב על זה בתיק בית הדין הרבני 1-22-9309 (תשס"ז – 2007):

מציעי החוק הציעו שתידרש הסכמה גם לעניין השיפוט של בית הדין הדתי וגם לעניין הדין הדתי שיוחל בו; בסופו של דבר החליטה הכנסת, לאחר דיונים בוועדת החוקה ובמליאת הכנסת, שדי בהסכמה בכתב של הנוגעים בדבר לסמכות שיפוטו של בית הדין הדתי על מנת להחיל את הדין הדתי ואין צורך בהסכמה מפורשת לדין הדתי.

איננו יודעים מדוע הוחלט בחוק שלא להבהיר את הדבר, אבל אין ספק כי בשל כך מצודת הטעות פרוסה לפני הפונים לבית הדין שאינם מבחינים כי הדיון לפי דין תורה שונה לגם גבי ירושה וכן לא מתאים לצוואה שברשותם.

גם אנשים המומחים במשפט אינם תמיד ערים לשינוי הזה. בא כח המערער עו"ד בדיחי עצמו, בהרצאה בעניין צוואות שנתן ביום עיון לטוענים רבניים ושפורסמה במרשתת, עמד על הצורך בהבהרת הדברים מראש ללקוח:

הפתרון כיצד לשמור על הזכויות ולדון בבית הדין רק על העניין שמעוניינים לדון בו, לכתוב בכתב ההסכמה בפירוש כי הצד נותן את הסמכתו לסמכות בית הדין לדון בענייני צוואה בלבד ואין הוא נותן סמכות ביד בית הדין לדון בענייני הירושה, או להפך. כך האדם ישמור על זכויותיו וידון רק לפי העניין שהוא מעוניין. לסיכום: יש אפשרות לפצל את סמכות בית הדין וחובה לעשות שיקול דעת רחב על איזה נושא מסמיכים את בית הדין.

במאמר המוסגר רואה אני חובה להוסיף כי אין יושר בדבר זה של פיצול הסמכות ואינו ראוי כיוון שאדם שרוצה לנהוג על פי דין תורה אינו יכול למסור רק את הדברים שמתאימים לו לבית הדין אלא עליו לקבל את דין התורה לטוב ולרע. עם זאת הדברים חייבים להאמר ולהיות ברורים, משום שחובה להסביר את הדברים ללקוח אותו מייצגים לפעמים הדברים בעלי משמעות גדולה כגון באישה שבידה צוואה שיתכן שהצוואה תיפסל ולפי דין תורה תהיה האישה מנושלת מהירושה, במקרה בו לא הסביר המייצג את הדברים באר היטב ללקוחו עלול להיות חשוף לתביעת רשלנות.

לכן כאשר בית הדין נוכח שהמבקשים שלפניו רוצים לקיים צוואה שאינה ערוכה לפי דין תורה, ידע שהם מבקשים ממנו דיון חוקי (והם מורשים לקיימו גם לפי דין תורה). בית הדין הבהיר להם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מראש שהתנאי שבו מוכן בית הדין לסייע להם בכך הוא שיקבלו קניין שיועיל לכל הדעות, ומשלא הסכים המערער לקיים את הוראות בית הדין הורה בית הדין לסגור את התיק.

סגירת התיק במקרה זה – אין משמעותה מתן החלטה ל'הקפאת התיק' לדיון המשך, והמתנה למתן צו ירושה כטענת המערער, אלא: בית הדין הורה על מחיקת התביעה לדיון בקיום הצוואה מבחינה חוקית. סגירה זו היא סגירה מוחלטת של ההליך הנובעת מפני שהמתנגד לא קיבל את התנאים שקבע בית הדין לאפשר את הדיון לפי דרישתו.

אפשר אולי היה לערער על דרישת בית הדין לעשיית קניין שיתאים לכל הדעות, כמו שאפשר היה לערער על אמירת בית הדין שהצוואה אינה ערוכה לפי דין תורה ולקבוע שהצוואה כשרה גם לפי דין תורה, אך מכיון שבית הדין סגר את התיקים ומחק את התביעה, וכאמור רשאי היה לעשות כן, לא מצאנו מקום לדון בזה בערעור שלפנינו.

העולה מן האמור הוא שהתיק נסגר בהחלטה למחיקת התביעה, שהמערער לא ערער עליה במועד. בכך נסתיימה גם הסמכות שנתנו המבקשים לבית הדין לדון באופן החוקי בצוואה. משנסגר התיק פנתה המשיבה לרשם הצוואות, ומאידך גיסא זכאית הייתה להתנגד לתיק הירושה שפתח המערער.

בשל הצורך ב'סופיות הדיון' לא היה מקום לערער על סגירה זו לאחר הזמן החוקי גם ללא הטעמים שהובאו בפסק הדין.

ההחלטה מותרת לפרסום לאחר השמטת פרטי הזיהוי של הצדדים.

ניתן ביום כ"ב בסיוון התשפ"ב (21.6.2022).

הרב מיכאל עמוס

הרב אליעזר איגרא

הרב דוד ברוך לאו – נשיא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה